

Posudek na práci Mgr. Blanky Müller „Mateřství jako kompetence k učitelství na ZŠ“

Téma, které si Blanka Müller zvolila pro svůj diplomový projekt, je relevantní a aktuální. Učitelská profese je jedna z nejdůležitějších v moderní společnosti a je na místě ji zkoumat z mnoha perspektiv, včetně té genderové. Genderový kontrakt v této oblasti strukturuje především volby žen, o čemž svědčí i obrovský nepoměr v zastoupení žen a mužů.

Přejdu-li k formální stránce věci, mohu konstatovat, že práce je pečlivě editovaná a vyskytuje se v ní minimum překlepů, gramatických problémů atd. Na druhou stranu není příliš vstřícné ke čtenářstvu, když jednotlivé odstavce nejsou odsazovány. Uživatelsky přátelské by bylo i ukončování jednotlivých částí nějakým shrnutím, které by usnadňovalo přechod k další části. Například teoretická část končí náhle a čtenáři chybí nějaké zakončení, které by jí dalo dobrý tvar.

Problematické je bohužel odkazování, které není v souladu s citační normou, což je velký problém. Autorka sice citace dává do verzálek, ale neohraničuje je uvozovkami, což vyžadují prakticky všechny citační normy. Chybné je také odkazování na konkrétní autory/ky, které citují jiní autoři/rky (např. str. 7 Lacan citovaný v Morris). Nekonzistentní je přechylování, kdy na jedné straně narazíme na Renzetti (str. 6) a na druhé na Morissovou (str. 7), jejíž jméno je přechýleno jen proto, že jde o překlad její knihy do češtiny, což je asi z feministické perspektivy problematické. Minimálně by to stálo za vysvětlení v poznámce pod čarou.

Pokud jde o teoretickou část, je velmi dobře zpracovaná a nabízí diskusi relevantních témat, která jsou pojednána s přehledem. Překvapilo mne však, že autorka pracuje neproblematicky s teorií genderových rolí, aniž by reflektovala její výrazná úskalí. V rámci obhajoby by se nad některými mohla zamyslet. Za vyjasnění by také stálo, proč si autorka myslí, že „Ženy se oproti mužům musí častěji potýkat s esencialistickými očekáváními společnosti...“ (str. 4-5)? Tato teze by také stála za podrobnější vysvětlení.

Vzhledem k výzkumné otázce by za samostatnou diskusi také stála učitelská profese a proč je či může být atraktivní specificky pro ženy. Narazil jsem pouze na krátký odstavec na str. 20, ale tak malá plocha neumožňuje komplexnější uchopení tématu. Nejde přitom ani tak o prestiž profese, jako o genderový kontrakt (Smetáčková, Fárová), který s ní souvisí a který lze vysledovat i v řadě odpovědí. V této souvislosti by stála za diskusi i otázka výše zmíněné genderové nerovnováhy v profesi a její historie. V tomto kontextu mne také překvapilo, že v seznamu literatury chybí jakýkoliv odkaz na práci Ireny Smetáčkové, která je nepochybně autoritou v oblasti genderu a školství v českém kontextu.

Některé části práce zřejmě vznikaly již před nějakou dobou a zasloužily by si aktualizaci. Už skoro dva roky například máme veřejného ochránce práv Stanislava Křečka a ne veřejnou ochránkyni práv (str. 22).

Empirická část začíná standardně diskusí metodologických východisek a zvolené metody. Obojí je na vysoké úrovni a autorka prokazuje výborné zvládnutí metodologické literatury i techniky výzkumu. Nicméně autorka na různých místech definuje cíl výzkumu různě. V úvodu se dočteme:

Ve své práci mapuji možné příčiny pro změnu profesního zaměření ve spojení s mateřstvím a s proměnami, které do života žen tato skutečnost vnáší. Hledám společné a rozdílné pohnutky těchto žen a rozkrývám osobnostní, normativní, strukturální, institucionální a sociálně-ekonomické faktory, které k tomu přispěly. Zajímám se o to, do jaké míry byla změna profesního směřování participujících komunikačních partnerek zvážena a vyhodnocena jako nejen ta nejlepší či správná volba, ale možná dokonce jediná volba. Zda měly ženy zájem se vrátit do svého původního zaměstnání a do jaké míry jim to bylo zaměstnavatelem či jejich životním kontextem umožněno.

Na str. 38 ale autorka prezentuje základní výzkumnou otázku následovně: „*Jak ženy, které se po ukončení mateřské/dovolené rozhodly změnit profesi, konstruují důvody této změny a z jakých důvodů si zvolily právě učitelství na základní škole?*“ Na str. 50 pak píše, že jejím „cílem je zjistit v rámci analýzy mapovaného fenoménu, nakolik se změna v hodnotovém žebříčku žen odehrála náhle a nakolik byla důkladně zvažována. Dále mě zajímá, o jakých dalších možnostech v rámci svého profesního směřování ženy z mého výzkumu reálně přemýšlely nebo jaké alternativy vůbec měly k dispozici.“ Který z těchto cílů byl tedy hlavní?

Jakkoliv rozumím autorčiným motivacím, někdy jsem měl pocit, že je příliš razantní ve svých závěrech, což jde zřejmě na vrub volbě slov. Například když na str. 58 diskutuje výpověď Cecilie, která „explicitně odmítla problematičnost uplatnění na trhu práce...“, vyvozuje z ní, že rozhodnutí opustit zaměstnání, protože manžel měl „vyšší postavení“ a zřejmě i plat, ukazuje, že pár vnímal Cecilii jako zaměstnání jako podřadné. Je však otázkou, zda méně hodnotné je synonymum se slovem podřadné, které má silně pejorativní nádech. Zároveň je třeba brát v úvahu, že pár nemusel brát zaměstnání jako méně hodnotné, ale mohl udělat racionální úvahu, že je méně ohodnocené, což vyplývá z nastavení genderového řádu, se kterým se nemusí nutně ztotožňovat, ale to neznamená, že jím nejsou omezováni ve svých volbách.

Nejednou mne také překvapilo autorčino uchopení pojmu symbolické násilí. Nejsem si například jist, zda teoretický koncept může „čistit“ z něčích slov (str. 59). Podobně nemám pocit, že „noční můry“ a pocit frustrace z toho, že Helena nedokončila postgraduální studium, lze přisoudit symbolickému násilí (str. 57). Tento koncept je přeci o tom, že si ženy neuvědomují, že jsou vystaveny násilí, což je v rozporu s pocitem frustrace. Do třetice si nejsem jist, že skutečnost, že se manžel Simony ujímá pouze vaření a to pouze nárazově, „značí symbolické násilí, které v jejich vztahu panuje“ (str. 77). Symbolické násilí nepanuje, je to teoretický koncept, který má něco pomoci vysvětlit. Navíc z výpovědi Simony není jasné, zda toto uspořádání bere jako spravedlivé či logické, což podtrhává i smích v závěru výpovědi.

Na několika místech autorka zmiňuje Maslowovu pyramidu potřeb, která staví na vrchol možnost seberealizace. V závěru z ní vyvozuje, že, protože ji komunikační partnerky zmiňovaly jako nejméně důležitou pro jejich rozhodování: „jsou tak tak sociálními konvencemi a zvnitřněnými normami, určenými především skrze veřejný diskurz, spolu s institucionálními a strukturálními překážkami ve společnosti, v podstatě vedeny k internalizaci tohoto rozhodnutí. Považují ho za „své vlastní“ a hovoří o „logičnosti“ této volby, kterou však ve skutečnosti vůbec neměly“ (str. 88). Tento závěr pokládám za problematický, stejně jako celou Maslowovu pyramidu, která je už dlouho předmětem feministické kritiky, jež však v teoretické části chybí.

Celkově je na závěrech analýze asi nejzajímavější, jak jsou předvídatelné (snad až na spokojenost s finanční stránkou věci) a jak tradiční jsou vztahy a představy komunikačních partnerek, žen s vysokoškolským vzděláním. V podstatě jsou v perfektním souladu s tezí o genderovém kontraktu spojeném s učitelskou profesí (Smetáčková, Fárová). S konstruktivistickými východisky je však v nesouladu závěr, že:

Mateřství je nesporně výhodou především pro začínající učitelky, stejně tak jako pro jejich žactvo. Mateřství přináší ženám nejen velké množství zkušeností z různých oblastí života, ale i silné posílení empatie a sebedůvěry v komunikaci s dětmi...Ačkoliv mají ženy přicházející z nepedagogických oborů často nevýhodu v absenci pedagogického vzdělání, přichází oproti tomu s kompetencemi, které bezdětné ženy, byť pedagogicky vzdělané, získávají po dlouhá léta při samotné praxi ve školství.

Dal by se možná pochopit, kdyby jej autorka činila výhradně ohledně svého výzkumného vzorku, což nevyjasňuje, ale i v tom případě by byl problematický jeho esencialistický podtext. V žádném případě

je však nelze činit plošně. Navíc, autorka zřejmě nevědomě naskakuje na konkrétní ideologické východisko, které je dnes v českém kontextu velmi propagované, a které má za konečný cíl další deprofesionalizaci učitelské profese. Nemálo „expertů“ na vzdělávání se dnes snaží vrátit učitelství o 30 let zpátky, kdy vyučující nemuseli mít pedagogické vzdělání, které zahrnuje i psychologickou přípravu, jež se dnes zdá být čím dál důležitější.

Nicméně, přes výše prezentované kritické postřehy, považuji práci za velmi dobrou a doporučuji ji k obhajobě.

Petr Pavlík

5.9.2022

oponent